

Szabó Viktor

A HÁBORÚS FELELŐSSÉG KÉRDÉSE AZ 1918-19-ES MAGYAR ÉS NÉMET KOMMUNISTA PROPAGANDÁBAN

Az első világháború szinte első percétől kezdve a konfliktusban résztvevő államok vezetői fontosnak tartották a háború kirobbantásának felelősségét a szemben álló országokra áthárítani. Ez az egymásra mutogató propagandaháború a fegyveres harcokkal párhuzamosan folyt ugyan, ám elsődleges frontvonala a hátszereplőkben húzódott. Ugyanis mindegyik állam elsősorban a saját népeit igyekezett meggyőzni arról, hogy vezetőik mindent megtettek a fegyveres konfliktus elkerülése érdekében, és egyedül a szemben álló országok tehetek arról, hogy ez nem járt sikerrel. Ebből pedig logikusan következett, hogy az adott állam csupán a „háza védelme” érdekében – mintegy szenvedő félként – volt kénytelen a háborúban részt venni. Ez a logikai sor szinte mindegyik, a háború elején belépő, nagyhatalom propagandájában fellelhető volt, függetlenül attól, hogy az antant vagy a központi hatalmak oldalán állt-e.

Azonban az egyes országokban már a világháború alatt voltak olyanok, akikben kétségek merültek fel a hivatalos propaganda által hangoztatott tézisekkel szemben. Ezek a hangok a veszteségek növekedésével párhuzamosan egyre erőteljesebbek lettek. Míg azonban a háború végén az antant államokban a győzelmi eufória elhallgattatta a kételkedőket, a vesztes központi hatalmak országaiban ez egy akut problémává vált. Minden politikai erőnek valamilyen választ kellett adnia a(z) – immár a tömegek által egyre türelmetlenebbül feltett – kérdésre: „Ki tehet a háborúról?”¹

---

¹ A háborús felelősség kérdésének különböző aspektusaival a Németh István által szerkesztett, 2014-ben megjelent „Az első világháború 1914-1918” című kötet több tanulmánya is foglalkozik. Szabó Viktor: *A háborús felelősség kérdése -historiográfiai áttekintés* In: Németh István

A nemzetköziséget és a nemzetek feletti ideológiát hirdető kommunista mozgalom is kidolgozta a maga válaszát. Bár azt gondolhatnánk, hogy az internacionalizmus jegyében ez a válasz minden ország kommunisztái számára ugyanazt jelentette, ám az alábbiakban a német és a magyar szélsőbaloldali propaganda összehasonlításával az azonosságok mellett az eltérésekre is fényt deríthetünk.

A világháborút követően a kommunista politikai irányzat háborús felelősségre vonatkozó nézeteit alapvetően Lenin azon megállapítása határozta meg, mely szerint a háború legfőbb okaként a részt vevő államok imperializmusa tehető felelőssé, mely a kapitalista berendezkedés egyenes következménye volt. És ebből a szempontból – Lenin nézetei szerint – teljesen mindegy volt, hogy ki adta le az első lövést, mivel mindegyik állam vezetői – imperialista vágyaiktól vezérelve – egyformán készültek, sőt egyformán kívánták a háborút. Tehát nemcsak egy-egy ország, hanem az összes kapitalista állam „burzsoá” vezető rétege felelős volt a háború kirobbantásáért.² Ez az elmélet egyúttal megalapozója volt a „bűnös kapitalista világrendszer” megdöntő kommunista világháború szükségességét hirdető elképzeléseknek is.

Ezt az elméletet legszemléletesebben Kun Béla fejtette ki egy 1918-as röpiratban, mely Oroszország után Németországban, Ausztriában, majd 1919-ben Magyarországon is megjelent. Mivel ezt az írást mindkét általunk vizsgált országban kifejezetten propaganda célzattal terjesztették, érdemes hosszabban elidőznünk a háborús felelősségről szóló részeknél:

„A tőkés termelési rend, a kapitalizmus, mely a termelőeszközök magántulajdonán, a munkaerő kizsákmányolásán alapszik, új korszakába jutott. Ez az új korszak, melyet imperializmusnak szokás nevezni, körülbelül a XX. századdal együtt kezdődik, s élesen különbözik a régi kapitalizmustól.

A régi kapitalizmus és a tőketermelés új korszaka, az imperializmus között a fő különbség abban áll, hogy az áruk elhelyezésére szolgáló piacoknak, a termeléshez szükséges nyersanyagok forrásainak megszerzése, főleg és elsősorban pedig a fölösleges tőke elhelyezése céljából minden erővel arra törekszik, hogy a világ minden tájékán hatalma alá vessen idegen területeket. [...]

Bent az ország belsejében szövetségeik (kartellek, trösztök) útján kiküsz-

(szerk.): *Az első világháború 1914-1918. \ Tanulmányok, dokumentumok.* L'Harmattan, Budapest, 2014. 299-310. – Tóth Péter András: *Hans Delbrück és a háborús felelősség kérdése.* In: Németh István: *Az első világháború 1914-1918.* i.m. 311-322. – Németh István: *Hantos Elemér az első világháború okairól és a közép-európai összefogásról az 1920-1930-as években* In: Németh István: *Az első világháború 1914-1918.* i.m. 323-339. – Arany Ágnes: *A háborús felelősség kérdése az újabb angolszász historiográfiában.* In: Németh István: *Az első világháború 1914-1918.* i.m. 340-345. – Németh István: *A 20. század „őskatasztrófája” (Tézisek).* In: Németh István: *Az első világháború 1914-1918.* i.m. 346-357.

² Grinyisin, D.M.: *Lenin katonai tevékenysége.* Zrínyi Katonai Könyvkiadó, Budapest, 1963. 114-120.

öbölték egymás között a konkurenciát a tőkésék. Ennek folytán egyik ország tőkéseinek összessége úgy vette fel a harcot a másik ország tőkéseinek összességével, mint két egységesen szemben álló versenytárs. A harc tárgyai a gyarmatok voltak, meg azok a kisebb és nagyobb államok, melyeknek gazdasági élete a tőkés termelés alacsony fejlődési fokán állott. [...]

A XX. század hajnalhasadása, amikor a banktőke (fináncsőke) döntő jelentőségre tett szert a gazdasági életben, felosztva találta már az egész világot. Egyik ország tőkesei kénytelenek voltak tehát a másik tőkés-csoport birtokára leselkedni mohó sóvárgással, s a világ újrafelosztását áhítozni. A sóvárgás, az áhítozás nem maradt meg a lelkekben, kifejezésre jutott a világalomra való nyílt törekvésben, az úgynevezett nagyhatalmak s elsősorban Anglia és Németország részéről. [...]

Ez a világalomra törekvés hatalmába kerítette lassanként az egész vagyonos osztályt. [...]

Az imperialista nagyhatalmak között sem volt e tekintetben lényeges különbség. Csak annyiban különböztek egymástól, hogy egyiknek sok volt a gyarmatbirtoka, az ezt meg akarta őrizni (Anglia), egyiknek kevesebb volt, annak támadóbb volt a fellépése (Németország). De ahol még teljesen fel nem osztott, le nem foglalt területekről, gyöngébb államokról volt szó, ott mindkettő – Anglia éppúgy, mint Németország – támadni akart. Ázsiai Törökország, Kína, a Balkán-államok támadási céljai voltak a világ valamennyi imperialistáinak.

Az imperializmus uralkodó politika lett a XX. század folyamán valamennyi nagy tőkésállamban. [...]

A háború kitört. [...]”³

Az idézett szövegben könnyen felismerhető a fentebb ismertetett lenini „imperializmus-elmélet”, mely szerint nem egy konkrét ország, hanem – a gyarmatokért és a világ (újra)felosztásáért vívott egymás elleni küzdelmük miatt – minden állam kapitalistái egyaránt felelősek voltak a világháború kirobbantásáért. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy Kun Angliát és Németországot külön is kiemelte, mint az antant és a központi hatalmak két legfőbb vezetőjét, amelyek vetélkedése még tovább fokozta a feszültséget. Ezáltal mintegy azt sugallta, hogy bár minden imperialista ország vezetői felelőssé tehetőek a háborúért, de Németország és Anglia felelőssége némileg súlyosabb.

Magyarországon az 1918. november 24-én létrejött Kommunisták Magyarországi Pártja (KMP) is átvette ezt az elméletet – lévén egyik vezetője a fentebb idézett Kun Béla –, mely egyben azt is jelentette, hogy a saját, tehát a magyar „burzsoáziát” is felelőssé tették a háborúért. Ez alapján joggal várhatnánk, hogy

³ Kun Béla: *Mit akarnak a kommunisták?* In: Kun Béla: *A Magyar Tanácsköztársaságról. \ Válogatott beszédek és írárok.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1958. 49-52.

a magyarországi kommunista propagandában erőteljesen kihangsúlyozták a magyar háborús vezetők felelősségét is. Ám azt láthatjuk, hogy ez nem jelent meg dominánsan sem a KMP, sem az 1919. március 21-én kikiáltott Magyarországi Tanácsköztársaság propagandájában. Propaganda-anyagaikban inkább a „világot felosztani akaró” kapitalisták egyetemleges háborús felelősségén volt a hangsúly, míg a magyar vezetők felelőssége csak ritkán került előtérbe, inkább mintegy mellékes tényezőként szerepelt: „... az összeomlott régi rend csak bűneit, nyavalyáit és ötéves háborújának irtóztos pusztításait hagyta itt.”⁴ „Azok az ellentmondások, amelyek a kapitalista világrendszer mélyén titkon lappangtak, hallatlan erővel törtek ki egy óriási robbanásban: ez a robbanás volt a nagy imperialista világháború. [...] Így született meg a legnagyobb bűn, a rabló világháború.”⁵

Valószínűleg a magyar vezetők felelősségének háttérbe szorulása abból a tényből adódott, hogy Magyarországon a háborús kabinet leváltása és az új (előbb polgári demokratikus, majd kommunista) politikai irányzatok hatalomra kerülése békésen ment végbe. Ezért a kommunista vezetők számára – különösen a Tanácsköztársaság kikiáltását követően – nem volt szükségszerű, hogy a bukott magyar „burzsoá” vezetők lejárására nagyobb energiát fordítsanak. Ezt a nézetet egy, a Tanácsköztársaság alatt megjelent röpiratban is tetten érhetjük: „Magyarországon egyidőben történik a kapitalisták letörése és a kommunista állam felépítése. A kapitalizmus megsemmisítése úgyszólván egyetlen éjszaka alatt megtörtént: elég volt hozzá az ipari üzemek, a bankok, bérházak, kereskedelmi raktárak köztulajdonba vétele, a bankbetétek lefoglalása.”⁶

Ám annál fontosabb feladatnak tekintették a forradalmi szellem más államokba való továbbterjesztését. (Ez összekapcsolható azzal a tényezővel, hogy a magyar kommunista vezetők körében erőteljesen tartotta magát egy, a közeljövőben bekövetkező világforradalomba vetett hit.) Különösen Ausztria és Németország volt kiemelten fontos „célország”, ezért fordulhatott elő, hogy a magyar kommunista propagandában gyakrabban ostromozták az antant államok, Ausztria és különösen Németország „bűnös” kapitalista vezetőit, vagy éppen „áruló” szociáldemokrata pártjait, mint az egykori magyar háborús vezetőket.⁷

⁴ *A nép uralkodik! Mit várhatunk a proletárdiktatúrától?* Közoktatásügyi Népbiztosság, 1919. Közli: *A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai* i.m. 139.

⁵ *A kommunista világrend alapelvei.* Budapest. 1919. Közli: *A Magyar Tanácsköztársaság röplapjai* i.m. 137.

⁶ *Mit adott a forradalom?* Közoktatásügyi Népbiztosság, Budapest, 1919. 4.

⁷ A Vörös Újságban – mely a KMP, majd a Tanácsköztársaság egyik központi újságja volt – napi szinten tudósítottak a külföldi eseményekről. Többnyire a legnagyobb terjedelemben a németországi helyzetet elemezték, mely cikkekben az éppen hatalmon lévő politikai erők háborús felelősségét is rendszeresen firtatták.

Németországban az 1918 novemberében kezdődő forradalmi hullám a hatalom közelébe repítette a baloldali pártokat: Németország Szociáldemokrata Pártját (SPD), Németország Független Szociáldemokrata Pártját (USPD), valamint az úgynevezett Spartakus-csoportot, melyből 1919. január 1-jén létrejött Németország Kommunista Pártja (KPD). Ezek hol egymással együttműködve, hol egymással is harcolva igyekeztek a háborús vereséget szenvedett, káoszba süllyedő Németország politikai vezetését megszerezni. Ám a háborús felelősség kérdésre mindnyájuknak valamilyen választ kellett találniuk. Ez azonban az egyes pártok esetében erőteljesen eltérő volt, mely hozzájárult a baloldal széttagoltságához. Abban a tekintetben mindhárom párt egyetértett, hogy a császári kormánynak jelentős szerepe volt a háború előidézésében (éppen ezért követelték egységesen a császár, és a háborús kormányzat kompromittált politikai vezetőinek leváltását). Amiben eltérő nézeteket vallottak, az a német és a többi nagyhatalmi vezető felelősségének a mértéke volt.

Az SPD volt a legkényesebb helyzetben, hiszen a világháború alatt a parlamentben, „a nemzeti egység” jegyében, aktívan támogatta a háborús erőfeszítéseket. (1914. augusztus 4-én az SPD hozzájárulásának volt köszönhető a háborús hitelek jóváhagyása, ami lehetővé tette a hadsereg teljes mozgósítását.) Éppen ezért alapvetően nem támogattak semmilyen forradalmi megmozdulást, ám 1918 novemberében a forrongó tömegek megnyerése érdekében egyik követelésük a császár lemondása volt. Ezzel sikerült is jelentős támogatottságra szert tenniük. Ugyanakkor elutasították azt az antant által hangoztatott elvet, mely szerint kizárólag a központi hatalmak és azon belül is elsősorban Németország tehető felelőssége a háborúért. Ezt – hasonlóan a jobboldali politikai irányzatokhoz – egyszerűen hazugságnak tartották.⁸

Az 1917 áprilisában létrejött USPD már rögtön megalakulása után erőteljes háborúellenes propagandát fejtett ki. 1917 decemberében csatlakoztak a Spartakus-csoport által szervezett tömegsztrájkokhoz, melyek követelték, hogy vessenek véget a „népirtás”-nak. Álláspontjuk szerint a német kormány elszabadította a háborút, de ez tulajdonképpen az összeurópai imperializmus eredménye volt, amit csak egy szociális forradalom tud megbuktatni. Nézeteik a háború befejezését követően egyre radikalizálódtak és egyre inkább a kommunista ideológiához közeledtek. Ennek következtében az 1919. márciusi programnyilatkozatukban többek között követelték a tanácsrendszer bevezetését, a bankok az ipar és nagybirtokok államosítását, új (proletár) néphadsereg létrehozását. Valamint, a háborús felelősséghez kapcsolódóan, követelték egy állami bíróság felállítását, „amely

⁸ Winkler, Heinrich-August: *Weimar 1918–1933\ Die Geschichte der ersten deutschen Demokratie*. München, Beck Verlag, 2005. 27., 89.

köteles felelősségre vonni a világháború megakadályozásában, illetve korábbi befejezésének megakadályozásában bűnös személyeket”.⁹ Az utóbbi idézetben érdemes megfigyelni az óvatos megfogalmazást, mely csupán a háború meg nem akadályozásában és nem előidézésében való bűnösségről beszélt.

Persze az USPD-n belül voltak más vélemények is, hiszen Kurt Eisner – akit a müncheni munkás és katonatanács bajor miniszterelnökké és egyúttal külügyminiszterré választott – Franciaországgal készült különtárgyalásra a békefeltételekről, és talán éppen ebben az összefüggésben akart nyilvánosságra hozni bizonyos okmányokat von Schön bajor követségi tanácsos iratai közül, amelyek a szarajevói merénylet és a hadüzenet idejéből származtak. Ezekből kitűnt, hogy a világháborús konfliktust Németország robbantotta ki, viselni kell tehát az okozott károkért való egész felelősséget, és teljes mértékben vállalnia kell a jóvátétel terheit. Eisner a felelősség elismerésével kívánta megteremteni a kedvezőbb béketárgyalások lehetőségét egész Németország számára, és ez által megvédeni a legrosszabbtól.¹⁰ (Eisner tervét nem valósíthatta meg, mert 1919. február 21-én egy merénylet áldozata lett.)

A baloldali szervezetek közül kétségtelenül a kommunista irányvonalat képviselő Spartakus-csoport volt a legradikálisabb. Érdekes módon, bár a háborús felelősséggel kapcsolatosan az ő propagandájukban is feltűnt a lenini „imperializmus-elmélet” (Kun Béla fentebb idézett röpiratának német fordítását is a Spartakus-csoport adta ki), de a német vezetők felelőssége sokkal markánsabban jelent meg:

„Az 1880 óta követett német világpolitika csődjét a német imperializmus összeomlása jellemzi. [...]”

Ez a háború, amely a világtörténelemnek – a gyalázatos orvtámadásról szóló – legpimaszabb hazugságával kezdődött, miután négy esztendőn át hazugságot hazugságra halmozott, a német proletariátust azon pusztta tény elé állította, hogy a német imperializmus megsemmisítő politikai és katonai vereséget szenvedett.”¹¹

Ezt a szemléletet tükrözte a Spartakus Szövetség által létrehozott Németországi Kommunista Párt 1919. január 1-jén kiadott programja is: „November 9-én

⁹ A Németországi Független Szociáldemokrata Párt (USPD) programnyilatkozata (1919. március) Közli: Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918-1945*. 1. kötet *Az 1918. novemberi forradalom és a weimari köztársaság*. Összegzés és dokumentumok. L'Harmattan, Budapest, 2007. 46-47.

¹⁰ Grau, Bernhard: *Bayerische Dokumente zum Kriegausbruch und zum Versailler Schuldspruch, 1922*. In: *Historisches Lexikon Bayerns*. http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/artikel/artikel_44419 (Letöltés ideje: 2015. 02. 05.)

¹¹ A Spartakus-csoport programja (1918. október 8.) Közli: Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918-1945*. 1. kötet i.m. 20-21.

a munkások és a katonák szétzúzták a régi rendszert Németországban. A francia csatamezőkön szertefoszlott a porosz kard világuralmának véres örülete. A bűnöző banda, amely a világegést előidézte és Németországot vértengerbe kergette, tudományának végéhez érkezett.”¹²

A szociáldemokraták felelőssége is nagy hangsúlyt kapott a spartakisták megnyilvánulásaiban: „... azon szocialisták... akik 1914. augusztus 4-én kijelentették, hogy a „hazát” – értsd: a tőkésék és a junkerek hazáját – nem hagyják cserben a külső ellenséggel, most a proletártömegek rohamával szemben hagyják cserben.”¹³ „Néhány Hohenzollern lemondásával még nincs semmi elintézve! Még kevésbé azzal, hogy néhány kormány-szocialista lép az élre! Ezek négy éven keresztül támogatták a burzsoáziát, most sem tudnak mást tenni, mint ugyanazt tovább csinálni.”¹⁴

Az 1919. április 7-én kikiáltott rövid életű Bajor Tanácsköztársaság propagandájában a lenini „imperializmus-elmélet” alig jelent meg, ellenben első kiáltványában párhuzamot vont a „bűnös” császári rezsim és az újonnan létrejött „bűnrészes” berlini szociáldemokrata kormányzat között: „A Bajor Tanácsköztársaság az orosz és magyar nép példáját követi. Azonnal testvéri kapcsolatra lép e népekkel. Ezzel szemben elutasít minden együttműködést a hitvány Ebert-Scheidemann-Noske-Erzberger-kormányval, mert az a szocialista köztársaság lobogója alatt a gyalázatban összeomlott német császárság imperialista-kapitalista-militarista ügyletét folytatja.”¹⁵

Jogosan merülhet fel a kérdés, hogy a német szélsőbaloldali politikai irányzatok esetében miért jelent meg dominánsabban a német vezetők háborús felelőssége, mint a kapitalista nagyhatalmak kollektív felelősségét hangsúlyozó „imperializmus-elmélet”. A válasz valószínűleg abban keresendő, hogy német kommunisták mindvégig ellenzékben voltak és a hatalom megszerzéséért harcoltak. Ennek érdekében úgynevezett „belső osztályharcot” vívtak, mely alapvetően egy destruktív, a politikai ellenfelek hitelességét leromboló, azokat lejárató propagandát jelentett. Ráadásul a háborús politikai vezetők egy része még mindig döntési pozícióban volt, ezért célszerűbbnek látszott – a tömegek

¹² A Németországi Kommunista Párt (KPD) programja (1918. december 30. – 1919. január 1.) Közli: Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918-1945*. 1. kötet i.m. 42.

¹³ A Spartakus-csoport programja (1918. október 8.) Közli: Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918-1945*. 1. kötet i.m. 21.

¹⁴ A Spartakus-csoport forradalmi felhívása Berlin munkásaihoz és katonáihoz (1918. november 10.) Közli: Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918-1945*. 1. kötet i.m. 30.

¹⁵ A Forradalmi Központi Tanács (Zentralrat) kikiáltja a Bajor Tanácsköztársaságot (1919. április 7.) Közli: Németh István: *Demokrácia és diktatúra Németországban 1918-1945*. 1. kötet i.m. 48.

mozgósítása érdekében – elsősorban őket felelőssé tenni a háború kirobbantásáért, mint a(z) – meglehetősen utópisztikusnak tűnő világforradalmi elképzelésekhez kapcsolódó – „imperializmus-elméletet” vezérjelszónak megtenni. Ez a magyarázata a szociáldemokraták elleni éles támadásoknak is.¹⁶ Másként fogalmazva, a német kommunisták az aktuálpolitikai helyzethez igazították a háborús felelősséggel kapcsolatos álláspontjukat.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy mind a magyar, mind a német kommunista mozgalmak propagandájában kimutatható a háborús felelősséggel kapcsolatos kérdéskör. Hasonlóságot mutat, hogy mindkét országban megjelent a Lenin által felvázolt „imperializmus-elmélet”, mely egyúttal azt is jelentette, hogy az adott ország saját háborús vezetői is felelősségre vonhatóak voltak. Az eltérés elsősorban abban mutatkozott meg, hogy az összes kapitalista vezető kollektív felelőssége vagy a saját vezetők felelőssége jelent-e meg dominánsabban az adott ország kommunista propagandájában.

Magyarországon egyértelműen az előbbi, vagyis az imperialista nagyhatalmak vezetőinek kollektív felelőssége volt az uralkodó nézet. A magyar politikusok felelősségének kérdése többnyire ezzel összefüggésben – tehát nem kiemelten – került megemlítésre. Ez a megállapítás a Magyarországi Tanácsköztársaság propagandájára különösen érvényes, hiszen a kormányzati pozícióba került baloldali pártok Magyarországon a kapitalizmust – és a kapitalista vezetőket – legyőzöttnek minősítették, így nem tartották szükségesnek a háborús felelősség kérdését előtérbe állítani. Ezzel szemben a külső ellenségektől körbevett Tanácsköztársaság számára az „imperializmus-elmélet” kitűnő fegyvert jelenthetett a szomszédos államok destabilizálására, a tömegek saját vezetőik ellen való hangolására. A világforradalom továbbterjesztésére irányuló törekvéssel is – melyet a magyar kommunista vezetők egyik fontos feladatuknak tartottak – jobban összhangba hozható volt ez az elmélet.

Németországban a kommunista mozgalmak helyzete a magyarországihoz képest eltérő volt, hiszen – néhány nagyon rövid életű kísérletet leszámítva – nem sikerült a hatalmat megszerezniük. Ráadásul a német háborús vezetők egy része továbbra is döntési pozícióban maradt. Így logikusnak nevezhetjük azt az eljárást, hogy a német kommunista propagandában – szemben a magyarországiival – a saját háborús politikai vezetők (és ehhez kapcsolódóan a szociáldemokraták) felelőssége kiemelten jelent meg, míg a többi nagyhatalom felelőssége csak má-

¹⁶ Meg kell említenünk, hogy Magyarországon is, amíg a Magyarországi Szociáldemokrata Párt – 1918 novembere és 1919 márciusa között – a polgári kormányzat tagja volt, a kommunisták állandó politikai támadásainak volt kitéve.

sodlagos tényezőként szerepelt. Ezzel akarták megnyerni a tömegek támogatását, és egyúttal megbuktatni a fennálló hatalmat.

A német háborús felelősség hangsúlyozásával kapcsolatban párhuzam figyelhető meg a két ország kommunista propagandája között, mely tulajdonképpen ugyanazt a célt szolgálta: a német kommunista hatalomátvétel elősegítését.

Végezetül megállapíthatjuk, hogy mindkét országban a háborús felelősség kérdésével összefüggő kommunista propaganda tartalmát alapvetően határozták meg az éppen aktuális helyi bel- és külpolitikai viszonyok. Ez azonban nem jelentette azt, hogy az ezzel kapcsolatos álláspontjuk gyökeresen eltért volna egymástól, csupán – a „kommunista taktikának” megfelelően – alkalmazkodva az aktuálpolitikai helyzethez, propagandájukban a hangsúlyokat máshova helyezték.